

УДК 801.81:398.81(477.83-2)

Кореляція релігійних та повстанських мотивів у колядках і щедрівках Стрийщини

Галина МАГАС

Молодший науковий співробітник
відділу фольклористики Інституту народознавства
Національної академії наук України
79000, Львів, просп. Свободи, 15
e-mail: galynamagas@gmail.com

У статті розглянуто повстанські колядки та щедрівки Стрийщини крізь призму образно-мотивної системи, досліджено традиційне та новаційне у їхній структурі. Основний акцент зроблено на питанні співвідношення у творах релігійних і суспільно-політичних мотивів. Автор вважає, що наслідком вливання у поетичну систему досліджуваних пісень національно-патріотичних мотивів стала зміна їх ідейного вектору.

Ключові слова: Стрийщина, мотив, образ, повстанські колядки, щедрівки.

Як відомо, усна словесність неодмінно реагує на важливі історичні події: чи то у формі незначних, на перший погляд, вкраплень у тканину фольклорного тексту, певних текстологічних видозмін, чи появою новотворів, що віддзеркалюють народне бачення певного історичного факту; або й глибше – коли відгомін доби звучить ледь не у кожному із фольклорних жанрів. Хоча фольклорна система є досить стабільною, особливі соціальні умови вносять свої корективи в її склад. Поєднання традиційного та новітнього в уснословесній творчості має особливу спрямованість – оновлення, підживлення актуальністю, розширення функціональних можливостей і пристосування до запитів часу, а також одночасно й збереження попередніх здобутків. Яскравим прикладом таких новаційних вливань у фольклорний масив є повстанські колядки та щедрівки, створені у ХХ ст.

Тексти календарно-обрядових пісень зимового циклу на суспільно-політичну тематику неодноразово були об'єктом вивчення у наукових розвідках [3; 4; 5; 6; 9; 13; 15; 16; 20; 21] та були надруковані у низці видань [2; 11; 12; 13; 17; 18; 21]. Попри деяке зацікавлення в останні роки інноваціями у сфері календарної обрядовості, цей пласт народної пісенності Стрийщини досі практично не був зафіксований та досліджений. На сьогодні авторові статті вдалося зібрати більше десяти повстанських колядок і щедрівок та одну стрілецьку ("Там попід гору дівчатонька льон брали"). Щоправда, останню у повнішому варіанті знаходимо у збірнику О. Кузьменко "Стрілецькі пісні" [17, с. 411]. Характерно, що зазначена пісня виявляє зв'язок із популярною коліскою у Стрийському районі (про це свідчить велика кількість варіантів) колядкою "Ой попід гору дві зозуленьки ячмінь жнуть", який проявляється головно на структурному рівні. Сюжетно-мотивна основа натомість абсолютно нова: дівчата беруть льон, січові стрільці просять дозволу спочити на їхньому полі, дівчата розпитують про братів. Останнім у сюжетному ланцюжку є

мотив “дівчата просять січових стрільців взяти їх з собою у бій”, який відображає їх мужність і високу національну свідомість.

У повстанських колядках і щедрівках поєдналися такі визначальні риси українців як побожність і безмежна любов до своєї землі – до “неньки України”. Щодо релігійності в УПА Г. Дем’ян зазначав, що майже всі представники повстанського руху в Україні були християнами. Учений наголошував, що “важливою складовою частиною ідеології українського націоналізму була і є християнська віра” [4, с. 352]. Релігійна мораль виступала тим незбагненно-потужним чинником, який підтримував у найскрутнішій ситуації. Як зазначав Є. Луньо, “релігія давала рівновагу духа, помножувала силу, на протипагу звироднінню ворогів плекала моральну чистоту” [8, с. 324]. Тому цілком природно, що в українському фольклорі у формі повстанських колядок і щедрівок постав своєрідний симбіоз націоналізму та релігійного чуття. “Бог і Україна в кожному чоловіці” [1, арк. 323], – співають на Стрийщині.

Підкреслимо, що у повстанських колядках та щедрівках, які побутують у Стрийському районі, наскрізним є мотив боротьби за незалежність України. У них нерідко звучать рішучі заклики до бою:

Українські браття, до бою вставайте
І з Ісусом народженням Україну визволяйте [1, арк. 237].

У щедрівці “Ще сонце не сходить” наголошується на своєрідному очікуванні відповідного моменту, коли “затрублять труби, задзвонять дзвони в слухний час” [1, арк. 239]. Після такого поклику народ повстане, щоб “на багнетах принести щастя Україні і визволення” [1, арк. 342]. Подібні мотиви наявні у творах з інших регіонів. Так, у пісні з Дрогобиччини співають:

Недалеко вже той час,
Бо вже воля кличе нас,
Встань, народе, пробудись,
Скинь кайдани, озовись.
Кров братів кличе до мести,
Щоб на багнетах принести
Щастя Україні і визволення [31].

Повстанська колядка “Бог предвічний” засвідчує, що народження Месії знаменує для української нації відродження надії на вільне життя, дає поштовх до боротьби:

Бог предвічний народився,
Приніс нам новий світ,
Щоб ми стали, як граніт
Проти ворогів [22, с. 96].

Колядка “Нова радість стала” зображає новонародженого Ісуса у ролі тієї могутньої сили, яка здатна вихопити Україну з московських лабет. Христос закликає український народ молитися, “щоби нашу Україну з тяжких кайдан визволити” [1, арк. 88]. Тільки така єдність відчайдушних визвольних змагань та щирої молитви може привести до перемоги над окупантами. Тільки тоді “воскресне Україна, котра тяжко бідувала” [1, арк. 89]. Текст пісні демонструє, що Христос уболіває за долю України, яку називає “своєю”. Характерно, що тут образ Сина Божого є семантично двояким: Він і Бог Всесвіту, і когерентна частина великої української родини. В іншій колядці відбито непохитну віру в Божу поміч, яку вже дуже скоро маленький Ісус надасть українському народові: “Ісус маленький уздрів наші болі.

Він нас вратує з тяжкої неволи" [1, арк. 346]. Для творів цього циклу характерним є мотив "Ісус допомагає воїнам УПА". Зокрема, у календарно-обрядовій пісні зі Стрількова співають: "Христос нам поможе – катів переможем". Схожий мотив наявний у колядці "Скоро, скоро всі вставайте", яку вміщено у збірнику "Пісні УПА" ("Дитятко помагає, грізні кулі відвертає на війні" [188, С. 373]).

Ісус Христос постає у повстанських колядках таким, що "терплячим цілющий лік зсилає" [1, арк. 233], "з неволи всіх спасає, ратує в потребі" [1, арк. 236], "правду і честь любить, за гріх карає і кривду губить" [1, арк. 90]. Він всесильний і справедливий, а тому "бачить долю і море болю, кару готує на ворогів" [1, арк. 175]. До нього, як до джерела милосердя, звертаються із мольбою повернути свій взір на знедолених: "Глянь оком щирим, о, Божий Сину, на нашу землю, на Україну. І на тих старців, що під плотами лиця вмивають слезами" [1, арк. 174].

Загалом, звертання до вищих сил є дуже поширеним художнім прийомом у повстанських колядках і щедрівках. Їх (звертання) можна розподілити за адресатами: до Ісуса, до Господа Бога та до Діви Марії, яка здавна вважалася заступницею знедолених, покровителькою у бою з ворогами [7, С. 59]. Так, у щедрівці "Ще сонце не сходить" Бога просять не залишати українців без "своєї святої опіки" та дати Україні "силу і волю навіки" [1, арк. 239]. У варіанті з Дашави співається "О не пускай нас, Діво Маріє, з опіки" [1, арк. 111]; у колядці "Нова радість стала" Ісуса просять змилюватися над понівеченою Україною та скинути з неї "тяжкі кайдани" [1, арк. 157]. Взивають до Небесного Отця та Його Сина й у колядці з П'ятничан "Бог ся рождає": "Ісусе на сні, дай щастя Україні! Боже, волю Україні дай" (зараз також співають: "Боже, розум Україні дай" [1, арк. 119]). У пісні зі збірки "Пісні УПА" звертаються до Діви Марії: "Просим тебе, Мати, під покров прийняти, Україну визволити, нарід розкувати" [12, С. 370]; у варіанті колядки зі Славська "Нова радість стала" Господа просять про допомогу УПА в боротьбі проти загарбників: "Поможи їй, Боже, просимо тя нині, вибороти волю й долю нашої Україні" [4, С. 243]. У колядці з Колодниць (Стрийщина) "Ратуй нас, Христе" звучить молитовне звертання-благання: "Ратуй нас, Христе, о Божий Сину, Ратуй Україну, бідну родину". У цьому ж творі знайшли своє відображення факти нищення духовних цінностей українців:

А в Галичині Москва гуляє,
На наших церквах хрести знімає.
Церкви руйнує, школи плондрує,
На наших землях Москву будує [1, арк. 174].

Тут образ Москви як символ безбожності діаметрально-протилежний до образу України – високоморальної, релігійної, "чистої". У тексті також помітна антропоморфізація образу Москви: вона "лукава", це вона "військо зсилає" й "людей вбиває". Її жорстокість підкреслюється словами "Невинних людей кує за руки, веде до тюрми на страшні муки".

Тими ж рисами, що притаманні образу Москви, наділяються й "великі вожді" – Ленін і Сталін. Цікаво, що у пісні "Ще сонце не сходить" смерть Леніна розглядається як Господня кара, яка впаде й на голову Сталіна:

Ой пропав вже Ленін та й пропаде Сталін у Москві,
Бог, напевне, знищить усе безбожництво на землі [1, арк. 239].

Типовими для повстанських календарно-обрядових пісень зимового циклу є змалювання переслідувань і нищення української нації. Радість від народження Христа у "Віфлеємській ясині" сплітається з розпачем від розрухи на українській землі, де "скрізь арешти і тюрма, муки і катування" [1, арк. 177].

В одному з варіантів колядки “Новая радість стала” ключовим є мотив туги матері за синами. У творі розповідається про долі трьох братів, трьох синів жінки-матері та “неньки-України”: “Один син убитий, другий у в’язниці, Третій мусить святкувати в лісі під ялицею” [1, арк. 114]. Подібний вузловий елемент сюжету наявний у колядці “Сумний Святий вечір”, яку записав Б. Яворів у селі Стрільків:

Один син в Сибіру,
Другий у Берліні,
В УПА пішов третій,
Щоб служити Україні [22, с. 97].

У пісні підкреслено велич вчинку третього сина, котрий свідомо, із власної волі пішов у лави УПА та готовий пожертвувати життям задля високої місії – служіння Батьківщині.

Хоча повстанський календарно-обрядовий фольклор проіннятий жалем за долю України, у ньому звучить і оптимістичний акорд – віра у краще майбутнє, яка переважно пов’язана з діяльністю УПА:

Не сумуйте, браття, в тугу не впадайте,
На повстанчу Україну всю надію майте [1, арк. 220].

Немалі сподівання покладаються і на видатного Провідника ОУН Степана Бандеру. Так, у щедрівці “Ще сонце не сходить” висловлене тверде переконання, що він “верне” і тоді, як герой-рятівник, “Вкраїну відбере від катів червоних раз на все” [1, арк. 239]. Не дивно, що саме Степана Бандеру наділено такими якостями, як сила, мужність і відданість Батьківщині, завдяки яким він зможе відвоювати Україну, адже, як влучно відзначав німецький політв’язень російських катівень Артур Фурман, “Бандера не був провідником тільки однієї організації, він був провідником усього народу, поневоленого, але нескореного й воюючого українського народу. Ще за життя він став національною легендою, героєм, і навіть відважусь сказати: святим” [10, с. 198]. Степана Бандеру, безумовно, можна назвати символом визвольної боротьби ХХ ст.

Дуже цікавим елементом є найновіші вкраплення у повстанські колядки та щедрівки. Зокрема, в останніх рядках пісень подекуди з’явилася констатація звільнення України з Божою допомогою від багатолітнього ярма: “З Твоїм великим Рождеством, Христе, сповнилось наше бажання, чисте за кров і труди, – ми вільні люди, вільна Вкраїна дорога” [1, арк. 378]. Визволення сприймається як Божа ласка: “Христос маленький уздрів наші болі і спас нас, браття, з тяжкої неволі” [1, арк. 379].

Слід зазначити, що інформація про склад репертуару календарно-обрядової поезії зимового циклу другої половини ХХ ст., яку збрала авторка, демонструє, що в активному вжитку того періоду були християнсько-релігійні та повстанські колядки й щедрівки. Останні з’явилися переважно у сорокових роках ХХ ст. як своєрідна реакція на події, пов’язані із національно-визвольними змаганнями українства проти більшовизму. На Стрийщині такі календарно-обрядові пісні були особливо поширеними у період повстанського руху. За свідченнями інформантів повстанці й самі ходили колядувати. Також збиралися спеціальні групи молодих людей, які колядували і зароблене віддавали “хлопцям з лісу”. У цьому випадку виконували переважно колядку “Сумний Святий вечір”, яку львівський фольклорист Є. Луньо назвав шедевром українського новітнього фольклору [9, с. 34]. Опісля віншували:

Ми прийшли до Вашої хати,
Щоби нашим братам побажання дати.

Щоб Бог допоміг нам кращих свят діждати,
 Славну Україну від катів забрати.
 Щоб ми дочекалися кращої долі
 Та зібрали жниву на рідному полі.
 А ви, пане господарю, над цим подумайте,
 Своім рідним братам допомогу дайте.
 Бо вони за нарід на смерть не зважають,
 За УПА, за самостійність голови складають.
 Утіште їм долю, зменшіть їм біль,
 Жертвуйте радо на ту добру ціль.
 Христос ся рождає! [1, арк. 221].

Про обрядові обходи сільських помешкань повстанцями під час Різдвяних свят писала й Г. Сокіл. Дослідниця вказує, що вони охоче брали участь у колядуванні: "Повстанський рух жив тими ж духовними ідеалами і традиціями, дотримувався виплеканих упродовж багатьох століть рідних звичаїв і обрядів" [16, с. 42].

Варто зазначити, що у 70-80-их роках на Стрийщині найбільш відомими були такі суспільно-політичні колядки: "Сумний Святий вечір", "Сходить зірка на степ", "По всьому світу йде добра новина", "З'явилась, браття, добра новина", "Христос народився в місті Вифліємі", "Нині ся з'явила весела новина", "Бог ся раждає по світу цілому", "Ратуй нас, Христе, О Божий Сину", "Нова радість стала" (відомі три повстанські пісні з таким традиційним мотивом) і щедрівка "Ще сонце не сходить". На сучасному етапі популярними залишаються колядки: "Сумний Святий вечір", "Ратуй нас, Христе, о Божий Сину", "Нова радість стала".

Отже, зміна суспільного ладу, нові життєві реалії, з одного боку, та попередня культурно-історична традиція - з іншого, неминуче породжує у народній свідомості різновекторну систему ціннісних орієнтирів і світоглядних пріоритетів. Із цього погляду, безумовно, заслуговують на увагу твори зимового циклу на суспільно-політичну тематику, в яких національно-патріотичні мотиви переплітаються з релігійними. Як видно, поетика повстанських колядок і щедрівок зіграна із мотивів пов'язаних із народженням Святого Дитяти, мотивів страждань українського народу під гнітом більшовизму та мотивів боротьби, жертвності воїнів УПА. Наслідком впливання у поетичну систему досліджуваних пісень патріотичних мотивів стала переорієнтація їх ідейного спрямування. Повстанські календарно-обрядові пісні зимового циклу є не тільки яскравим виразником народної філософії періоду, в якому вони були витворені, демонструють специфіку тогочасної системи вартостей, вони - оригінальна форма увічнення стійкості, високomorальності, релігійності, патріотизму та героїзму українського народу. Календарно-обрядовий фольклор національно-визвольних змагань ХХ ст. став невід'ємною складовою уснопоетичної скарбниці Стрийщини. Він абсорбував ідеї війни за рідний край, національну незалежність, був одночасно відображенням дійсності та спонукою до боротьби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів Інституту народознавства НАН України. - Ф. 1, оп. 2, од. зб. 516. - 467 арк. (Фольклорні матеріали зі Стрийського району Львівської області / збір. Г. Магас).
2. Дем'ян Г. Двадцять п'ять повстанських пісень / Г. Дем'ян // Україна в минулому. - Київ-Львів, 1992. - Вип. III. - С. 10 - 42.
3. Дем'ян Г. Колядки про повстанців / Г. Дем'ян // Армія України. Газета Прикарпатського військового округу. - 1993. - 14 січня.
4. Дем'ян Г. Українські повстанські пісні 1940-2000-х років (історико-фольклористичне дослідження). - Львів : Галицька видавнича спілка; Київ : Українська видавнича спілка, 2003. - 581 с.

5. Дем'ян Г. Християнська тематика в повстанських піснях / Г. Дем'ян // Народознавчі зошити. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2003. – № 1-2. – С. 23–39.
6. Крамар Р. Повстанські колядки Тернопільщини / Р. Крамар // Проблеми успадкування зимових народних звичаїв та обрядів: Збірник матеріалів і тез Другої науково-практичної конференції 19–21 січня 1996 року. – Рівне, 1996. – С. 64–66.
7. Кузьменко О. Образ Богородиці у народних піснях про січових стрільців / О. Кузьменко // Народознавчі зошити. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2003. – № 1-2. – С. 59–61.
8. Луньо Є. Народ і Батьківщина у повстанських піснях (на основі фактичних матеріалів з Яворівщини) // Народознавчі зошити. – Л. : Інститут народознавства НАН України, 1999. – № 3. – С. 323–325.
9. Луньо Є. Повстанська колядка “Сумний святий вечір” / Луньо Є. // Народознавчі зошити – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2003. – № 1-2. – С. 34–39.
10. Мірчук П. Революційний змаг за УСДС. Хто такі “бандерівці”, “мельниківці”, “двійкари”. – Т. 2. – С. 198.
11. Орлик М. Ідея і чин України: Нарис ідеологічно-політичних основ українського націоналізму [Текст] : общественно-политическая литература / М. Орлик. – К. : Українська видавнича спілка, 2001. – 216 с.
12. Пісні УПА / Зібрав і зредагував З. Лавришин // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто : Літопис УПА, 1996; Львів : Спільне українсько-канадське підприємство “Літопис УПА”, 1997. – Т. 25. – 554 с.
13. Повстанські коляди: пісні, зібрані у Західному Поділлі / Упоряд., вступ. ст., примітки Р. Крамар. – Тернопіль, 1995. – 47 с.
14. Світські колядки / Записав на Гуцульщині Михайло Іванюк. – Вишниця, 1994. – 45 с.
15. Сокіл Г. Повстанські колядки / Г. Сокіл // Мета [Львів], 2003. – Січень. – № 1 (150)
16. Сокіл Г. Повстанські колядки в системі обхідних календарно-обрядових пісень / Г. Сокіл // Народознавчі зошити. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 1999. – № 1. – С. 40–45.
17. Стрілецькі пісні / упоряд., запис, вступ. ст., комент. та додатки О. М. Кузьменко. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2005. – 640 с.
18. Українські колядки / Упоряд. І. Луговик. – Жовква: Часопис “Жовківський вісник”, 1994. – С. 58–61.
19. Фольклорні матеріали з отчого краю / Зібр. Василь Сокіл та Ганна Сокіл. У ноти завела Л. Лукашенко. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 1998. – 614 с.
20. Харчишин О. Новочасні зміни в колядковому репертуарі Львівщини / О. Харчишин // Народна творчість та етнографія. – 1997. – № 1. – С. 29–32.
21. Харчишин О. Повстанські пісні з-під Звенигорода на Львівщині // Народознавчі зошити. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 1999. – № 3. – С. 372–375.
22. Яворів Б. Нескорені. – Стрий : “Щедрик”, 2005. – 128 с.

Correlation of Religious and Insurrectional Motifs in Carols of Stryi District

Halyna MAHAS

The article deals with the system of images and motifs of Stryi District insurrectional carols. Traditional and innovative elements of their structure are researched. The basic object of the research is the issue of religious, social and political motifs correlations in such carols. The author believes that as a result of introduction of the carols under research into the poetic system their theme changed.

Key words: Stryi District, motif, image, insurrectional carols.

Корреляція релігійних і повстанчих мотивів в колядках і щедровках Стрийщини

Галина МАГАС

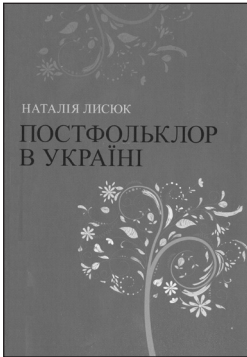
Рассмотрены повстанческие колядки и щедровки Стрийщины сквозь призму образно-мотивной системы. Основной акцент сделан на вопросе о соотношении в таких произведениях религиозных и общественно-политических мотивов. Автор считает, что следствием интеграции в поэтическую систему исследуемых песен национально-патриотических мотивов стало изменение их идейного вектора.

Ключевые слова: Стрийщина, мотив, образ, повстанческие колядки, щедровки.

Стаття надійшла до редколегії 25.02.2013

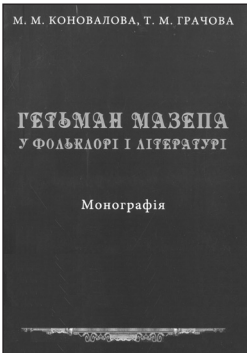
Прийнята до друку 1.04.2013

Нові книги

Лисюк Н. А. Постфольклор в Україні. - К.: Агентство "Україна", 2012. - 348 с.

У книзі вперше окреслено феномен сучасного міського фольклору, що побутує в Україні, представлено його види, жанри та цілісні тематичні комплекси, а також змальовано особливості існування традиційної фольклорної парадигми. Предметом цього монографічного дослідження є сукупність сучасних фольклорних жанрів, що побутують у містах (у т. ч. у межах сформованих у соціумі окремих спільнот) та передаються за допомогою не тільки усної трансмісії, а й усього розмаїття сучасних засобів комунікації, якими користується інформаційне суспільство. Вихідним матеріалом для нього послуговували тексти, здобуті з різних джерел.

Коновалова М. М., Грачова Г. М. Гетьман Мазепа у фольклорі і літературі: монографія. - Донецьк: Ноулідж, 2013. - 157 с.

У монографії розглянуто проблему інтерпретації образу гетьмана Івана Мазепи в українській, російській і закордонній історіографії, фольклорі та літературі. Здійснено зіставлення неоднозначних і суперечливих поглядів щодо тлумачення особистості українського гетьмана у фольклорі, де простежується однозначно негативна концепція Мазепи, та літературі, на тлі якої образ Мазепи пройшов складну еволюцію – від позитивного за часів гетьманування до негативного після Полтавської битви, від героя у період піднесення національної свідомості в ХІХ – на початку ХХ ст. до об'єктивно-історичного образу державного діяча, образу-символу боротьби за незалежність.